

DEMOKRATİK EĞİTİM ORTAMININ İNSAN HAKLARI TEMELİ

Rüştü YEŞİL

Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Kırşehir/ Türkiye

Geliş Tarihi: 04.08.2003

Yayına Kabul Tarihi: 18.09.2003

ÖZET

Demokrasinin insan açısından en önemli özelliği, merkezinde insan haklarına yer vermesidir. İnsan hakları anlayışı eğitim ortamına farklı şekillerde yansır. Bu yüzden demokratik eğitim ortamının insan hakları temeli irdelenmelidir. Bu çalışmanın amacı, demokratik eğitim ortamının insan haklarına uygunluğu açısından değerlendirilmesinde kullanılacak ölçütler ortaya koymaktır. Bu ölçütler, eğitim ortamının fiziksel, bilgi, kural, ifade özgürlüğü, katılım özgürlüğü, sosyal ilişkiler ve sorumluluk boyutları olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, demokrasi, eğitim ortamı, demokratik eğitim ortamı

THE HUMAN RIGHTS FOUNDATIONS OF DEMOCRATIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT

ABSTRACT

The most important characteristic of democracy from the standpoint of human is that gives a place to the human rights in its center. They are seen in educational environment different forms. Therefore the human rights foundations of democratic educational environment have to be researched. The aim of this study is to reveal criterions that would be used to evaluate democratic educational environment from the standpoint of appropriateness to the human rights. The criterions were determined as physical and knowledge and rule and expression freedom and participation freedom and social relationships and responsibility dimensions of educational environment

Key words: Human rights, democracy, educational environment, democratic educational environment

GİRİŞ

Eğitim etkinliklerinin amaçlarına ulaşmasını etkileyen önemli etkenlerden biri ortamdır. Eğitim ortamı, bireyi saran fiziksel çevreden çok daha geniş bir anlamı ifade etmektedir.

Kavram olarak "eğitim ortamı, destekleme, engelleme veya uyarma yoluyla varlıkların karakterlerini oluşturan, eylemlerini etkileyebilen uyaranlar toplamıdır (Dewey, 1996: 17-18). Yalnızca fiziksel değil sosyal, psikolojik, kültürel boyutları olan; kişiliğinden yaşam biçimine kadar bireyin bütün yönlerini etkileyebilen bir çevreyi anlatmaktadır.

Uzmanlar eğitim ortamını otoriter, müdahalesiz ve demokratik ortam olmak üzere genel olarak üç grupta ele almaktadır (Ballatine, 1983: 12). Daha çok otorite dağılımı ve etkileşim biçimine göre gruplanan ortam türlerinin her birinin kendisine ait özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler bireylerin kişiliklerini, eylemlerini ve başarı düzeylerini doğrudan ve büyük oranda etkilemektedir.

Demokratik bir ortamda yapılan eğitimin geleneksel ve bürokratik bir ortamda yapılan eğitime göre öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerinde, karakter oluşumlarında daha olumlu gelişimlere yol açtığı, farklı zamanlarda yapılan araştırmalarla belirlenmiştir (Başar, 1994: 54; Ballatine, 1983: 212; Kepenekçi, 1999: 357; Yeşil, 2001: 68).

Demokratik ortam, demokrasinin tüm ilke ve prensipleriyle, tüm değer ve gerekleriyle yaşayıp yaşatıldığı ortamın adıdır. Demokratik değerler sisteminin temel kavramları arasında insan hakları ve temel

değerleri, eşitlik, özgürlük, serbest tartışma, şiddetin reddi, hoşgörü, oylama ile karar alma, çoğulculuk ve uzlaşma sayılmaktadır (Cafoglu, 1997: 596). Buna göre demokratik bir eğitim ortamından söz edebilmek, bu değerlerin o ortamda yaşayabilme düzeylerine bağlıdır. Bu değerler yaşadığı ve bireyler tarafından yaşatıldığı oranda o ortam demokratik; aksayan yönleri oranında da demokratiklikten uzaktır.

Demokratik değerlerin bireyler açısından en önemlisi hiç şüphesiz insan şahsiyetine duyulan saygı ve bireysel iradeye verilen önemdir (Büyükkaragöz ve Kesici, 1998: 4). İnsan hakları, demokrasi ve bu anlayışa göre şekillenmiş sistemlerde sürekli olarak baş sorun olmuştur (Tozlu, 1998: 1).

Bu çalışmanın ana problemini de, demokratik bir eğitim ortamının insan hakları temeli oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile demokratik bir eğitim ortamında insan haklarının yerini belirlemek bu çalışmanın temel amacıdır. Böylelikle demokrasi kavramının tanımlanmasında önemli bir yeri olan insan haklarının, eğitim ortamına nasıl yansımaları gerektiği ile ilgili soruya da cevap bulunmaya çalışılacaktır. Ayrıca demokratik eğitim ortamının değerlendirilmesinde kullanılabilecek bazı çerçeve ölçütler de belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla demokrasi ve insan hakları ilişkisine kısaca değinildikten sonra, temel problem üzerinde durulacaktır.

İnsan Hakları-Demokrasi İlişkisi

Demokrasiyi tanımlama çalışmaları dikkate alındığında, üç temel yaklaşım dikkati çekmektedir. Bunlar; demokrasinin yönetim biçimi olma özelliğini öne alan yaklaşım, demokrasinin yaşam biçimi olduğunu vurgulayan yaklaşım ve

demokrasinin insan hakları temelini esas alan yaklaşımdır (Yeşil, 2001: 17-18).

Bir siyasal yönetim biçimi olarak demokrasi insan haklarının hayata geçirildiği düzeni ifade etmektedir. İnsan hakları ise bir doktrin olarak demokrasinin düşünsel temelini oluşturmaktadır (Çeçen, 1995: 57; San, 1994: 5). Demokrasi, ortaya koyduğu ilkelerle, hak ve özgürlüklerin en geniş şekilde uygulanmasını sağlayan sistemdir. Bu yüzden demokrasinin özünden uzaklaşıp onun yozlaşmasını engellemek için, temelinde yatan insan hakları anlayışı sürekli olarak göz önünde bulundurulmalıdır (Çeçen, 1995: 66). Diğer bir ifade ile insana ve insanlığa saygısız bir demokrasi olamaz. Demokrasinin onsuz olmaz şartı insan haklarına saygıdır.

1993'te düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Dünya Konferansı Sonuç Bildirgesi'nin sekizinci maddesinde, insan hakları-demokrasi ilişkisine dönük olarak; "demokrasi ile insan hakları arasında karşılıklı bir bağımlılık ve takviye edicilik ilişkisi vardır" denilmiştir (Dias, 1997: 58). Günümüzde demokrasinin bireylerin iktidara karşı özgürlükleri olarak algılanmasının (Gülmez, 1994: III; San, 1994: 5) ardında, bu iki kavram arasındaki sıkı ilişki yatmaktadır. Öyle ki bu ilişki, karşılıklı neden-sonuç ilişkisine varacak düzeyde güçlü bir niteliğe sahiptir. Demokrasi insan hakları için en uygun ortamı, insan hakları da demokrasi için düşünsel temeli ve varlık nedenini ifade etmektedir.

Demokratik Eğitim Ortamının İnsan Hakları Temeli

Demokrasilerin onsuz olmaz koşulu haline gelen insan hakları söylemi günümüzde, inanç özgürlüklerinden ya da bireysel güvenlikten, var olma hakkının ya

da kendi kaderlerini tayin etme hakkının talep edilmesine kadar uzanan çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Buna göre demokratik bir ortamda eğitim gören bireyler, bütün bu haklara sahip olmalıdır. Hem de eğitim sürecinin bütün aşamalarında.

İnsan hak ve temel değerlerinden biri, eşitliktir. Eşitlik, öncelikle eğitimde fırsat ve imkan eşitliği ile ilgilidir. Bundan dolayı eğitimde demokratik ortam denilince, fırsat ve imkan eşitliğinin sağlandığı bir ortam anlaşılmaktadır (Büyükkaragöz ve Çivi, 1994: 243). Eşitlik ilkesi, hiçbir ayırım yapılmaksızın, gizli güç ve yeteneklerini en iyi şekilde geliştirme konusunda eğitim hizmetlerinden herkesin eşit ölçüde yararlanma şansına sahip olması anlamına gelmektedir (Tezcan, 1994: 101).

Eğitimde fırsat ve imkan eşitliğinin birinci yönü, fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği kavramı, eğitimsel kaynaklara ulaşabilme ya da onlardan yararlanma konusunda eşitliğin sağlanmasını ifade etmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği, dört başlık halinde ele alınmaktadır. Bunlar; (1) Herkese eşit miktarda öğretim imkanının sağlanması, (2) Herkese asgari bir öğrenim hakkının sağlanması (3) Her bireyin kendi potansiyellerinden tamamen yararlanmasına imkan tanıyacak bir öğrenimin sağlanması ve (4) imkanlar elverdiği ölçüde üst öğretim kademelerine geçme imkanlarının tanınmasıdır (Tezcan, 1994: 101-102).

Bu ilkeye göre, belirli şartlara (yaş, yeterli başarı düzeyi vb.) sahip bireylerin, belirli bir eğitim kademesinde öğrenim görmeye hakkı bulunmaktadır. Ancak hiçbir ülkede eğitimde fırsat eşitliğinin, en azından uygulamada tam olarak sağlandığı söylenemez. Ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafi faktörler gibi daha bir çok neden,

eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasını imkansız hale getirmektedir. Bununla birlikte yine de fırsat eşitliğinin mümkün olduğu kadar sağlanmasına dönük olarak yapılan yasal düzenlemelerin (zorunlu eğitim vb.), ekonomik yardımların (burs, kredi, parasız yatılılık vb.), coğrafi engelleri aşmaya dönük tedbirler alınmasının (bölge yatılı okulları, öğrenci yurtlarının yaygınlaştırılması vb.), eğitimin insan hakları temelini sağlanmasına önemli katkılarının olduğu belirtilmelidir.

Eğitimde imkan eşitliği ise verilen eğitim imkanlarından, eğitim sürecinden, eğitim araçlarından vb. eşit olarak faydalanılabildiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada, öncelikle bu konu üzerinde durulacaktır. Daha açık ifade ile insan haklarının, demokratik bir eğitim ortamına nasıl yansımaları gerektiği soruna cevap bulunmaya çalışılacaktır. Öğretimin planlanmasından değerlendirilmesine kadar geçen ve daha çok sınıf ya da okul ortamında cereyan eden öğretim sürecinde, insan haklarının nasıl yer aldığı ya da yer alması gerektiği sorunu irdelenecektir.

Eğitimde imkan eşitliğinin sağlanmasının üç ölçütü bulunmaktadır. Bunlar eğitim programlarında, eğitim ortamlarında ve eğitimin vatandaşlara mal olmasında eşitliğin sağlanması şeklinde özetlenebilir (Başaran, 1982: 44). Buna göre bu üç boyutta eşitliğin sağlanması, eğitim sistem ve uygulamalarının insan hakları temelince dayalı olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Geray (1993: 97-98) demokratik eğitimin yönetim ve programlarına insan haklarının şu şekilde yansımaları gerektiğini ifade etmektedir.

1. Okulun genel yapısı ve uygulamaları, temel insani değerlere verdiği önemi yansıtmalıdır.
2. Hiçbir fark gözetmeksizin bütün bireyler, karşılıklı olarak eşit haklara sahip olmalı ve birbirlerinin haklarına saygılı olmalıdır.
3. Cezai müeyyidelere karşı uygun savunma hakkı tanınmalıdır.
4. Uygulanan eğitim, insan kişiliğinin tam ve bütün olarak gelişmesine yönelmelidir.
5. Karşılıklı hoşgörü, saygı, dostluk ve barış ortamı sağlanmalıdır.

Buna göre bireylerin eğitim imkanlarından eşit ölçüde faydalanabilmesi için gerekli ortam özelliklerinin hazırlanması, demokratik eğitim ortamının birinci temel niteliğini oluşturmaktadır. Eğitim ortamının insan hakları temeli; fiziksel boyut, bilgi boyutu, kural boyutu, ifade özgürlüğü boyutu, katılım özgürlüğü boyutu, sosyal ilişkiler boyutu ve sorumluluk boyutu başlıkları altında incelenebilir.

1. Fiziksel Boyut

Demokratik eğitim ortamına insan haklarının yansımalarından biri, fiziksel boyutla ilgilidir. Fiziksel boyut, eğitim ortamının fiziksel yeterlilikleri ile ilgili yönüdür. Öğrencinin yetenek ve kabiliyetlerini geliştirme hakkının bir gereği olarak ortamın gerekli fiziksel imkanlara sahip olma düzeyini ifade etmektedir.

Demokratik bir eğitim ortamı, öğrencilerin bütün yönleri ile gelişimine imkan tanıyan bir ortamı ifade eder (Flowers

ve Shiman, 1997: 165-166; Geray, 1993: 98). Fiziksel ortamın yeterli ve uygun imkanlara sahip olması, eğitim etkinliklerinin istenilen düzeyde gerçekleşmesi ve bireysel yeteneklerin gelişebilmesi için bir ön şarttır (Kıncal, 1998: 151). Ortamdaki birey sayısının, aydınlanma ve ısınma durumunun, araç-gereçlerin, farklı amaçlara dönük olarak kullanılan fiziksel mekanların (laboratuvar, kütüphane, oyun bahçesi, tören alanı vb.), ilgili personelin (yönetici, öğretmen, hizmetli vb.) yeterliliği, fiziksel imkanlar içerisinde ele alınabilir.

Buna göre, insan hakları ile ilgili olarak demokratik eğitim ortamı, öğrencilerin farklı yönlerini geliştirmelerine fırsat veren, öğrencilere seçme şansı tanıyan, mümkün olduğu kadar çok gözlem ve deney yapma, araştırma ve inceleme imkanı sunan fiziksel yeterliliklere sahip olmalıdır (Büyükkaragöz ve Kesici, 1998: 261; Rainer ve Guyton, 1999: 122; Yeşil 2001: 76). Öğrencilerin rahat edebilecekleri, ilgi ve yeteneklerini geliştirebilecekleri, tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, konuları yaparak-yaşayarak öğrenebilecekleri bir eğitim ortamı sağlanmalıdır. İnsan haklarının demokratik eğitim ortamının fiziksel yönüne uygun yansması bu şekilde sağlanabilir. Fiziksel yeterliliklere sahip bir eğitim ortamını hazırlamak, uygun şekilde düzenlemekle görevli kişiler ise öncelikle yöneticiler ve öğretmenlerdir.

2. Bilgi Boyutu

Demokratik eğitim ortamının bir boyutu da bilgi boyutudur. İnsan haklarının bir yansması olarak eğitim ortamı, insan hakları, demokrasi, sorumluluk, özgürlük, hoşgörü gibi kavramların anlamını, içeriğini, önemini bilen bireyleri gerektirir. Ayrıca

teorik temeli olmayan hiçbir yaşam tarzı ya da sistemin, varlığını devam ettiremeyeceği de unutulmamalıdır.

Haklarını bilme hakkı, bir hak olarak AGİK belgelerinde yerini almıştır. Bu belgelerin yanı sıra, Montreal Dünya Eylem Planı'nda açıkça, diğer bir çok belgede de üstü kapalı olarak ifade edilmiştir (Gülmez, 1994: 7). Ayrıca Avrupa Konseyi tarafından alınan kararlarda, insan hakları ve demokrasi eğitimi için teorisinin hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (Shafer 1987: 34). Arav ve Luz (1998: 34) da, demokratik eğitim ortamında, insan hakları eğitiminin teori ve uygulamasının birlikte yürütülüp, öğrencilerin hem bilmeye, hem de uygulamaya teşvik edilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Eastman ve arkadaşları (1989: 20) ise insanların, haklarının neler olduğu, ihlal edilmesi durumunda neler yapacakları ve nasıl bir yol izleyecekleri konusunda bilgilenebilir ve ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler.

Buna göre insan haklarının bilgi boyutu, demokratik eğitim ortamının vazgeçilmez özelliklerinden biridir. Bu hem ulusal ve uluslar arası hukukun bir sonucu olarak yasal bazı gerekliliklerden dolayı, hem de insanların ihtiyaçlarından dolayı bir zorunluluktur. Bundan dolayı, eğitim programlarında insan hakları ile ilgili bilgilere yer verilmesi, yönetici ve öğretmenler tarafından ise çeşitli dersler, duyurular, sosyal etkinlikler vb. aracılığıyla öğrencilerin bu konularda bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır.

3. Kural Boyutu

Kural boyutu, eğitim ortamında var olan ve uyulması gereken kurallarla ilgilidir. Amacı, öğrencilere "kural bilinci"nin ve

düzenli yaşama alışkanlığının kazandırılmasıdır.

Demokratik bir ortam oluşturma her şeyden önce, geçerli kuralların demokratik olmasına ve insanların kuralları benimseyip gereklerini yerine getirmelerine bağlıdır (Güçlüoğlu, 1989: VII). Demokratik ortam, demokrasinin kurallarının geçerli olduğu ve bireylerden bu kurallara uygun davranmalarının beklenildiği bir ortamı ifade eder. Bu kurallar ise, insan haklarına saygıdan tartışma kurallarına uymaya, şiddet karıştılgından uzlaşmaya, bireylere eşit davranmadan haklarını savunmaya vb. kadar geniş bir alanı kapsar.

Demokratik bir eğitim ortamında, yasa ve yönetmeliklerden veya toplumsal değerlerden kaynaklanan ve insan haklarına uygun bazı kuralların bulunması gerekmektedir. Yönetici ve öğretmenler, eğitim ortamında geçerli olan kuralları belirlerken insan hak ve özgürlüklerini temel ölçüt olarak almalıdır. Bu konuda öğrencileri de bilgilendirmelidirler. Öğrencilerden ise bu kurallara uymaları, uymayanları uyarmaları, uyanları takdir etmeleri beklenir. Böylelikle hem öğrencilerde demokrasinin de bir gereği olan "kural bilinci" oluşturulabilir hem de eğitim ortamı, insan haklarının yaşandığı bir ortam olma özelliği kazanır.

4. İfade Özgürlüğü Boyutu

İfade özgürlüğü boyutu, bireylerin, düşüncelerini insan haklarına saygı çerçevesinde özgürce ifade edebilmeleri ile ilgilidir. Demokratik eğitimin amaçlarından biri, öğrencilerde düşünme ve düşüncelerini özgürce, düzgün, özlü ve başkalarının düşüncelerine saygı duyarak ifade edebilme becerilerini geliştirmektir.

Demokratik eğitim ortamına bu boyut, düşünme ve düşünceleri ifade etme özgürlüğüne saygı duyulması şeklinde yansımaktadır. Düşünme ve ifade edebilme becerilerinin kazanılabilmesi; bireylerin, onların düşüncelerinin, değer ve inançlarının farklı olduğuna inanılmasına ve ortamın farklılıklar politikası üzerine inşa edilmesine bağlıdır (Başar, 1994: 54).

İnsan hakları eğitiminde ahlak ve değer eğitimi önemlidir. Bundan dolayı eğitim ortamı düşüncelerin rahatlıkla söylenebildiği, kritik ve yansıtıcı düşüncelerin yer aldığı, tartışmaların yaşanabildiği bir ortam olmalıdır (Cafıoğlu, 1997: 596). Dewey'in (1996: 95) de belirttiği gibi demokratik bir eğitim bireylerde sosyal ilgi ve sosyal denetim için bilinç uyandırmalıdır. Düzensizliğe ve bozgunculuğa yer vermeyecek şekilde özgür düşünme ve ifade etme alışkanlıklarını kazandırıcı bir yapıya sahip olmalıdır.

İnsanlardaki bireysel farklılıklar, özgürlük ve eşitlik, genel ve özel ilgi, genel ve bireysel huzur, ıstırap ve yaşam, adalet ve merhamet, ifade özgürlüğü ve güvenlik gibi kavramlar arasındaki çelişkiler, güncel olaylarda yaşanan karmaşa, düşünmeyi ve düşündüklerini ifade etmeyi zorunlu hale getirmektedir. Bundan dolayı demokratik eğitim ortamlarında, bu konularda tartışmaların yaşanmasının olağan, hatta gerekli olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin demokratik kurallar dahilinde düşünceleri, tartışmaları, eleştirmeleri ve eleştirilmeleri, farklı düşüncelere ve çoğulculuğa saygı duymaları, hoşgörü ve davranmaları, fikirler arasında uzlaşmaya varmaları sağlanmalıdır. Bu etkinliklerin yapıldığı bir ortamda yaşayan bireyler, demokrasinin gerektirdiği bu tutum

ve davranışları yaşayarak, daha kolay ve daha kalıcı bir şekilde kazanabilirler. Bu süreçte eğitim programı öğrencilerin tartışmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Yönetici ve öğretmenler uygun tartışma ortamları hazırlamalıdır. Öğrenciler ise bu tartışmalara, insan haklarına saygı çerçevesinde katılımda bulunmalıdırlar. Böylelikle eğitim ortamının ifade boyutu insan haklarına uygun duruma getirilmiş olur.

5. Katılım Özgürlüğü Boyutu

Eğitim ortamının katılım boyutu, bireylerin düşünce ve eylemleri ile yönetime, öğretim sürecine ve etkinliklere katılım hakkı ile ilgilidir. Bireyler etkin kılınarak kendilerini tanımaları, gerçekleştirmeleri ve kendilerinden sorumlu olma bilincinin kazandırılması sağlanabilir.

Apple ve *Bean* demokratik okulları, öğretmen ve öğrencilerin beraber planlama yaptıkları, ortak karar aldıkları, öğrenme gruplarının oluşturulduğu, farklı görüş açılara ve farklılaşmalara destek olunan, görüş ve çatışmalarla sosyal adalet anlayışı içerisinde ilgilenilen yerler olarak tarif ederler (Rainer ve Guyton, 1999: 122). Çağdaş insancıl eğitim anlayışı da eğitimin salt bilişsel öğrenme olmayıp olumlu duygu ve tutumlar geliştirmenin eğitimin temel işlevi olduğunda ısrar eder. Bu anlayışın hakim olduğu okullarda öğrenci edilgen değil etkin öğrenmeye, bağımlılıktan çok bağımsızlığa, gelenekselcilikten çok yaratıcılığa, yarışmadan çok işbirliğine teşvik edilir (Kuzgun, 1982: 161).

Avrupa Konseyi tarafından 21-26 Mayıs 1982'de düzenlenen "Demokratik Değerlerin Artışında Okulun Rolü" adlı seminerde, demokrasi eğitiminin etkili bir

şekilde verilebilmesi için okul topluluğunda hoşgörü, karşılıklı saygı ve faaliyetlere istekle katılım havasının hakim olmasının gerektiği vurgulanmıştır (Büyükkaragöz ve Çivi, 1994: 252).

Buna göre, insan hakları temeline dayanan demokratik eğitim ortamında bireylerin katılımını sağlayacak bir yapı ve atmosfer olması gerekmektedir. Bu bağlamda bireylerin katılımını gerektirecek olan kuralların belirlenmesinde, kendileri ile ilgili kararların alınmasında, farklı durumlar için tercihlerin belirlenmesinde, çeşitli konularda yapılacak olan tartışmalarda vb. çocukların da görüşleri dikkate alınmalıdır. Onlara katılım imkanı verilmelidir. Örneğin seçme ve seçilme hakkını kullanarak öğrenciler sınıf ve okul yönetimlerinde söz sahibi olabilmeli, yönetimi etkileyebilmeli ve gerektiğinde eleştirebilmelidir. Böylelikle demokratik eğitim ortamının katılım boyutu insan haklarına uygun duruma getirilmiş olur.

6. Sosyal İlişkiler Boyutu

Demokratik bir eğitim ortamında bulunması gereken özelliklerden biri de etkileşimin demokratik kurallar çerçevesinde gerçekleşmesidir. Buna, demokratik sosyal ilişkiler ya da ortamın havası da denilebilir.

Demokratik bir eğitim ortamında sosyal ilişkilerle ilgili olarak özellikle insan haklarına saygı, eşitlik, barış, adalet, hoşgörü, güven, işbirliği, sorumluluk, yardımlaşma, paylaşma gibi demokratik değerler ön plana çıkmaktadır (Başar, 1994: 65; Cahoğlu, 1997: 596; Kepenekçi, 1999: 358; Tezcan, 1994: 95; Rainer ve Guyton, 1999: 122). Demokrasi eğitiminin gerektirdiği insancıl eğitim anlayışı bireylerde, başkalarına karşı sevgi, saygı ve

anlayış gibi olumlu tutumlar geliştirecek sosyal ilişkileri gerektirmektedir (Flowers ve Shiman, 1997: 165-166; Kuzgun, 1982: 161). Ayrıca Londra Üniversitesi'nde verilen bir seminerde, demokratik bir eğitim ortamında şiddetin olmayıp barışın, adaletin, başkalarının görüşlerine saygının ve hoşgörünün hakim olması gerektiği vurgulanmıştır (Shafer 1987: 195-196).

Bununla ilgili olarak yönetici ve öğretmenler öğrenciler arasında eşit davranmaya, çeşitli konularda onların da görüşlerini almaya, haklarına saygı duymaya, onları tüm yönleriyle tanımaya, şiddetten uzak hoşgörü ve barışçıl bir tutum sergilemeye, onlara güvenmeye ve güvenlerini kazanmaya, işbirliği içerisinde çeşitli etkinliklerde bulunmaya, onlarla zamanını, emeğini ve beklentilerini daha çok paylaşmaya vb. dikkat etmelidir. Bu özellikler demokratik eğitim ortamının insan haklarına dayalı sosyal ilişkiler boyutunu oluşturur. Yukarıda belirtilen kural bilinci, ifade özgürlüğü, katılım vb. gibi diğer demokratik ortamsal özellikler de büyük oranda, demokratik sosyal ilişkilerin bulunduğu ortamda var olabilmektedir.

7. Sorumluluk Boyutu

Demokrasilerin temel özelliklerinden biri de bir denge sistemine işaret etmesidir. Demokrasiler her şeyden önce özgürlük ve disiplinin dengelendiği bir sistemi ifade eder. Eğitim ortamının demokratikliği ise herkesin hür olarak ve sorumluluk bilinci içerisinde hareket edebilmeleriyle ilişkilidir. Demokrasilerin devamı da ancak otorite ile özgürlük arasındaki dengenin kurulmasına bağlıdır (Büyükkaragöz ve Çivi, 1994: 250; Yeşil, 2003: 175-176).

Demokratik bir eğitim, hak ve özgürlükler kadar görev ve sorumlulukları da yeni nesle aktararak bir denge kurar (Yüce, 1989: XVI). Demokratik bir eğitim ortamı, bireylere sorumluluk bilincini kazandırmaya elverişli olmak durumundadır. Nihayetinde demokratik eğitim ortamının bu boyutunun da, bireylere diğer demokratik davranışların kazandırılmasına zemin hazırladığı ileri sürülebilir (Yeşil, 2003: 176). Örneğin sorumluluk bilincine sahip olmayan bir bireyden başkalarının haklarına saygı duyması, belirlenmiş kurallara uyması, etkili katılım için grup çalışmalarında üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, demokratik bir ortam oluşturabilmek için çalışması, yanlış söz ya da davranışlarda bulunanları uyarması vb. beklenemez.

Buna göre demokratik eğitim ortamında, bireylere sorumluluk bilinci kazandırmak üzere çeşitli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek, işbirliği içerisinde grup çalışmalarında bulunmak, çeşitli konularda araştırmalar yaptırmak ve ödevler vermek, belirlenmiş kurallara uymayanlara gerekiyorsa uygun cezalar vermek vb. gerekir. Bu gerçekliklerin sağlanması demokratik eğitim ortamının sorumluluk boyutuna insan haklarının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bunun için yönetici ve öğretmenlerin, özellikle öğrencilere karşı olan sorumlulukları olmak üzere, tüm sorumluluklarını yerine getirerek öğrencilere iyi örnek olmalarının önemli olduğu da belirtilmelidir.

SONUÇ

Demokratik eğitim ortamının en temel özelliklerinden biri insan haklarına saygıdır. İnsan hakları demokratik eğitim ortamına farklı şekillerde yansımaktadır. Bu haklar, eğitim ortamına girebilme eşitliğinden (fırsat

eşitliği) eğitim imkanlarından yararlanma eşitliğine kadar geniş bir alanda kendisini göstermektedir.

Demokratik eğitim ortamı öncelikle, haklarını bilen ve savunan bireylerle anlam bulur. Bireylerin gizil güç ve yeteneklerini geliştirmeye imkan tanıyan fiziksel yeterliklere sahip olması, insan haklarının demokratik eğitim ortamına yansıyan bir başka boyutudur. Bireylerin düşünceleri ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri; yönetime, etkinliklere, kararlara söz ve fiilleri ile etkin olarak katılımları; bireylerle ve diğer çevresel unsurlarla ilişkilerinde onların haklarını da temel ölçüt almaları, davranışlarını haklar ölçüsünde belirlenmiş kurallara uydurup bunu sorumluluk bilinci içerisinde yapmaları, demokratik eğitim ortamına insan haklarının yansımalarıdır.

Bu süreçte eğitim programlarından uygun fırsatları içermesi; yönetici, öğretmen ve diğer personelden uygun eğitim ortamlarını hazırlamaları; öğrencilerden ise bu eğitim ortamının kıymetini bilerek sahip çıkmaları, gereğini yerine getirmeleri beklenir.

KAYNAKLAR

- Arav, N. and Luz M. (1998). "Teaching Philosophy and The Values of Democracy in Israel", (Edit.: Evans D. and Kuçuradi I.), Teaching Philosophy on The Eve of The Twenty-First Century, Ankara: International Federation of Philosophical Societies, pp.: 30-41.
- Ballatine, J. H. (1983). "The Sociology of Education, -Second Edition-, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Başar, H. (1994). Sınıf Yönetimi, Ankara: Pegem Yayınları.
- Başaran, İ. E. (1982) Temel eğitim ve Yönetimi, Ankara: AÜEBF Yayınları
- Büyükkaragöz, S. S. ve Kesici Ş. (1998). Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi, Ankara: TDV Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. S. ve Çivi C. (1996). Genel Öğretim Metotları, -3. baskı-, Konya: Atlas Kitabevi.
- Cafoglu, Z. (Eylül-Ekim 1997) "Eğitim ve Demokratik Kimlik", Yeni Türkiye: Demokrasi Özel Sayısı, 17, ss.: 594-598.
- Çeçen, A. (1995). İnsan Hakları, -2. basım- Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Dewey, J. (1996). Demokrasi ve Eğitim, (Çev.: Otaran M. S.), İstanbul: Başarı Yayıncılık A.Ş..
- Dias, C. (1997). "Human Rights Education as a Strategy for Development", Human Rights Education For The Twenty-First Century, Philadelphia: University of Pensilvanya Press, pp.: 51-63.
- Eastman, W., Martin, J., Dawe, J., Gaulart P., Dillion, C. (Summer-1989) "Civil Liberties and Human Rights in Education", Education Canada. 29, (2), pp.: 20-23.
- Flowers, N. and Shiman, D.A. (1997). "Teacher Education and the Human Rights Vision", Human Rights Education For The Twenty-First Century, Philadelphia: University of Pensilvanya Press, pp.: 161-175.

- Geray, C. (1993). "İnsan Hakları İçin Eğitim", İnsan Hakları Yıllığı, 15, ss.: 89-99.
- Güçlüoğlu, K. (1989). "Sunu", Demokrasi İçin Eğitim, Ankara: TED Yayınları, ss.: VII-VIII.
- Gülmez, M. (1994). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Kepenekçi, Y. K. (1999) "İnsan Hakları Eğitiminde Okul ve Sınıf Havaasının Rolü", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 19, ss.: 353-361.
- Kıncal, R.Y. (1998). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Erzurum: Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi.
- Kuzgun, Y. (1982). "İnsan Hakları ve Eğitim", (Der.: İonna Kuçuradi), İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara: Meteksan Ltd. Şti. ss.: 157-161.
- Rainer, J. and Guyton E. (1999). "Democratic Practices in Teacher Education and The Elementary Classroom", Teaching and Teacher Education, 15, pp.: 121-132.
- San, C. (1994). "Demokratik Siyasal Kültür ve İnsan Hakları", İnsan Hakları Yıllığı, 16: 3-13.
- Shafer, S.F. (1987). "Human Rights Education in Schools", (Edit.: Tarrow N.B.), Human Rights and Education, New York: Pergamon Press, pp.: 191-205.
- Tezcan, M. (1994) Eğitim Sosyolojisi, -9. baskı- Ankara: AÜEBF Yayınları.
- Tozlu, N. (1998). Erdemli Toplum Olma Yolunda, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Yeşil, R. (2001). *İlköğretim Düzeyinde Okul ve Ailenin Demokratik Davranışlar Kazandırmadaki Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşil, R. (Kış-2003). "Sorumluluk Bilincinin Gelişmesine Okul ve Ailenin Etkisi", Eğitim Araştırmaları, 10, ss. 175-183.